

ALKOTÓMŰHELY

VIKTOR DINKA

NAGY ISTVÁN SZABADKÁN

»... a bölcs, megtisztult harmónia, az emlékezés és a himnikus életigenlés csodálatos kis gyöngyszemeivel ajándékozta meg művészettörténetünket. A valóság sűrítésében és elvonatkoztatásában sokszor eljut a figurális absztrakció olyan fokáig, mint Braque, Klee vagy a modern művészet legjelentősebb stílusereimtői. Egyéni és sajátos, messzi múltba nyúlóan és aktuálisan közösségi módon érkezett el idáig, hol nélküle elképzelhetetlen a magyar képzőművészet...«

Solymár István

(Nagy István emlékkiállítás
Budapest, 1967, szeptember—október)

Nagy István, aki alkotó munkájával, mint az expresszionizmus egyik őszinte és rendkívül ihletett követője, nagy szolgálatot tett a magyar képzőművészetnek, nem Baja szülöttje. Erdélyi származású, onnan indult el alkotói vándorútjára, hogy végül a bajai temetőben, nem messze attól a szerény földszintes háztól, ahol 1930-tól haláláig élt, örök nyugvóhelyére találjon. Időközben Párizsban, Münchenben, Budapesten, számtalan pannón faluban és szálláson, Gardinovcin, Verbászson, Újvidéken és Zomborban is járt. És természetesen Szabadkán is, amiről régi újságok elsárgult lapjai tanúskodnak.

Annak idején a *Nagy István Szuboticán* című írás hívja fel a Bácskai Naplóban (1930. május 27.) a nyilvánosság figyelmét, hogy a »világhírű« művész a városba érkezett. A festővel, kiállításával és személyének értékelésével foglalkozó írás többek között a következőket mondja: »Képeiből ellenállhatatlan erő árad, szereti a borús hangulatokat, amelyeknek vigasztalanságát és sivár-

ságát erős, határozott árnyalással mesterien tudja érzékeltetni. Nagy koncepciójú művész, aki nemcsak témában, hanem megoldás tekintetében is a maga útjait járja.«

Az ismeretlen újságíró cikke valamivel fanyarabb hangon végződik: »Szuboticára sok pasztellel és szénrajzzal érkezett, amely mind vevőre vár.«

Igen, a vásárlók felkutatása jelölte ki ennek a művésznak vajdasági útjait. Vidékünkre Undstadt Máriával, a sajkási szülésznő lányával kötött házassága révén jutott el. Ez a terület új lehetőségeket kínált. A nélkülözésektől hajszolt asszony kiváló kereskedőnek bizonyult, habár a gazdasági válság már itt is éreztette hatását. A nagy magányos mégis számos baráttra talál, megszereti a füzeseket, a falusi utcasorokat, Bácska sík vonulatait és embereit.

A szerb és német lakosú Sajkás, a helybeliek emlékezete szerint, érdekes módon fogadta. Felesége szüleinek udvarában egy eperfa alatt örökítette meg a szegény szomszédok mély barázdákkal szántott arcát. Míg a szegényebb szerbeknek nem állt módjukban megvásárolni ezeket a pasztellfejeket, a rajzolt lapok a jómódú svábok tulajdonába kerültek. A háború vihara szétszórta a tulajdonosokat és Sajkáson, e poros, sáros síkság embereinek, ólmos egének kései trubadúrja csak emlékekben maradt fenn. A hallgatag és furcsa embert éppen azok fogadták maguk közé, akik számára alkotásai csupán »feljegyzéseket« jelentettek, ott dicsérték, ahová sohasem tartozott; a nap pályájától vezetve bolyongott tájainkon. Visszaemlékeznek az ismeretlen nyelvű dalok iránti lelkesedésére, miközben nyeglén üldögélt a szakállas próta, különböző Dobrićok, Ognjanovićok, jegyzők, tanítók és parasztok társaságában. Živan T. Milinović így emlékezik a festő szavaira: »Jaj, csak fiatalabb lennék!« És sokkal ritkábban, nagyon ritkán mondta: »Boldog vagyok...« — miközben a házibor bódulatában mosolygott az érthetetlen, de őszinte és spontán biztatásokon: »Igyál, magyar, Kossuthod szentit!« Sajnálta, hogy nem tud szerbül, de azért eljárt a szlávákra, melyeken pasztelleket és rajzokat ajándékozott. Falusi nénikéket, gajdásokat, a falusi tanító vízívő cselédlányát, a jegyző kertjében nyíló virágot és minden egyebet sorjában lefestett.

Verbász már nem árasztotta a kis falu melegét. Itt már úgy emlékeznek Nagy Istvánra, ahogy a kávéházi asztalnál magába roskadva ül és az egyetlen kiivott pohár fenekén kutatja a tudat mélységét és végtelenségét. Kedves vendéglátójának figyelmességével körülvéve, az elhunyt Pechán József (1875—1922) műtermében fest. Pechán Béla festő, akkor még a müncheni akadémia növendéke visszaemlékezik, amint Mariska egy, a kertből leszedett virágokkal megrakott kancsót helyezett elmélázó férje elé, mondván: »Nesze, Pista, ferd meg!« Mint kürtjelre a katona, úgy kezdte meg a festő ki tudja hanyadik csatáját a motívummal, hogy fúriaként rohamozza a felerősített papírlapot; bal tenyerében összemorzsolts krétával, jobbra sajátos táncot lejt, s cirógatja a színek megszámlálhatatlan változatát. Aztán... megint a szomorú lekókadás következik.

A kompromisszumra való hajlam híján Nagy egyre nehezebben képes kielégíteni agilis hitvese vevőinek igényeit. A ritkán akadó modellek, mivel elégedetlenek a művész meglátásának nyers igazságával, gyakran elhagyják a szeánszot. Míg 1927-ben a festészet növendéke tisztelettel néz keretéből a komor portréfestőre, sokan nem tudják elviselni a művész szűrés tekintetét. Valámikor, talán hatodik vagy hetedik bácskai nyarán festi meg a Petrocziékat. A fotelbe süppedt, testes asszony valószínűleg idegesítette. A pasztell

gyorsan elkészült, s a művész megkönnyebülve írta alá: Nagy István, 1934. Amikor azonban az öreg Petroczi kerül a festő elé, tökéletes mű születik. Meleg barna tónusú házi köntösben egy fázékony, összetört, sorvadtt akarattú, kétkedő tekintetű öregember ül. Vele szemben el tudjuk képzelni az emberi képességekben fogyatkozó művészt. Ez két volt-ember drámai találkozása. A hallgatólagos egyezség és két nehéz jellem csendes együttműködésének eredményeként születik meg a nagyon szuggesztív és érzelmességgel telített pasztell. Utána... Nagy István nem jön többé Verbászra, Mariska pedig a jó ég tudja hol és mikor keletkezett, eladásra szánt pasztellkötegekkel járja a bácskai falvakat.

Erről a verejtékező asszonyról az utolsó emlékeket a szabadkai Benis Simon, egy bank topolyai kirendeltségének akkori főnöke így idézi:

»1936 vagy 1937 egy forró nyári napján idősebb, faradt asszony tért be irodámba. Szándékát, hogy eladjon nekem valamit a nagyszámú pasztellekből és rajzokból azzal is indokolta, hogy művész férje nagybetegen fekszik egy magyarországi kórházban. Fáradozása sikerrel járt! Egy leányt ábrázoló pasztellt adott el nekem, azt, amelyik itt függ a falon. A másik megvásárolt kép az évek folyamán valahol elkallódott. Fekete szénnel rajzolt, rokka mellett ülő öregasszonyt ábrázolt. A »leányért« akkoriban jelentős összeget, 800 dinárt fizettem. Az asszony így búcsúzott tőlem: »Őrizze ezt a képet — egy napon nagyon értékes lesz!« És íme, szavai valóra váltak, eljöttek érte. Csakhogy ez a kép nem eladó és soha nem is lesz.«

1966 május nyolcadikán a szabadkai kiállításon, Pechán Béla festő, Pechán József fia és Nagy István egykori modellje a *Lányt* látva visszaemlékezett:

»Ismerem ezt a képet! 1922 körül keletkezett. Pista barátaival együtt a pesti Abbázia kávéházban üldögélt. Asztaluk mellett többször is elhaladt egy perecet kínáló szépség. A társaság rábeszélte Nagyot, hogy fesse meg. Az előzetes megbeszélések után a vidám társaság egyik tagjának műtermébe mentek. Nagy István egy pillanatig zavartan állt a lemeztelenített fiatalság előtt, de a „pereces lány” gyorsan belépett a papírlapba. Fejét annyira elfordította, hogy nem lehetett felismerni; a fény vállát és nyakát simogatta, de bal mellén is vibrált. Az akt, Nagy alkotó tevékenységének kuriózumja, a hegy-lakó székely szigorú erkölcsével összhangban született, megóvta a perecet áruló lány önérzetét, de barátai kívánságát is teljesítette.«

Ma, a nagy becsben tartott kép tulajdonosának szabadkai ebédlőjét díszíti.

A bácskai utazások alkalmával nem minden pasztell volt ilyen szerencsés. A nagyon jó *Falusi utca* egykor egész kálvárián ment keresztül. A mai tulajdonos felesége az ócskapiacra vette meg tetszetős, széles kerete miatt, mely teljesen háttérbe szorította a szerény pasztellt. Így a kép a padlásra, a keret pedig más képpel a falra került. A szerencsés körülmények folytán a megvisselt kép bizonyos idő után megfelelő keretet kapott és kortársaival együtt elindult a dicsőség útján: 1966 májusában a szabadkai kiállítási szalonba, onnan Hódmezővásárhelyre és Bajára, majd 1967-ben a budapesti Nemzeti Galéria retrospektív kiállítására került. Ma, a keretet vásárló tulajdonos lakását díszíti.

Az újvidéki Borbély Katalin nem kíván megválni a *Menyecskétől*. Zomborban, többek között a nagyon kifejező *Parasztfej*et őrzik. Kántor Jolánának, a

Čanjevac családnál és másoknál is található Nagy István-képek; ezeket annak idején be is mutatták a szabadkai városi kiállítási csarnokban. 1966. május 8-tól 18-ig.

Kár, hogy ezek a pasztellek nem mind nálunk keletkeztek. Az elkeseredett hitvesnek köszönhető, hogy a festő halála előtt és után itt maradtak. Mégis, néhány értékes mű tájunk serkentő hatásáról tanúskodik. Ilyen elsősorban a *Fűzfák* csodálatosan sötét tömbje, mely talán valahol Gardinovacnál eltakarja az eget, vagy a *Falusi utca*, mely ellenállhatatlanul a sajksái utcácskákra emlékeztet, valamint az öreg Petroczi képmása.

A fehér papíron Nagy a monumentalitásig sűrítette a falusi hétköznapiakból és kisemberekből, főleg anyákból, cselédekből, gajdásokból és parasztokból formált profétikus látomásait. A lefojtott, lappangó fekete körvonalaktól és súlyos árnyaktól terhes színek összehangolásával a két világháború közötti nehéz időkről komponált balladát. Egyik oldalon az átélt szörnyűségek, a másikon a gazdasági válságon keresztül már érezhető volt az emberiség sötét, mindent átfogó és ragacsosan büzlő szégyenének közeledése.

Ezek a megsemmisülésig visszaszorított arcok, a rejtélyes erdélyi hegy-szorosok, a falusi udvarok bánatának virágai, a piramissá nőtt búzakeresztek, névtelen falvak tornyai, birkák és legelők — annak a gondterhes időnek szépítés nélküli valóságát tükrözik, melyben a festő a hírnév és a halál felé vezető útján epével telt poharát itta ki.

Hatását a vajdasági művészek egyetlen alkotásában sem tudtuk felfedezni. Még olyan helyen sem emlegették a nevét, mint amilyen a becskerekai művésztelep volt, ahol elsősorban vajdasági magyar festők gyülekeztek, de máshol sem lelhetünk nyomára. Azokban az években hangzatos interjúkat közöltek az 1930 decemberében Belgrádban megnyílt magyar művészeti tárlat »hivatalos« képviselőivel. Följegyezték Hermann Lipót hosszú elmélkedését, és a legjelentéktelenebb festők kiállítását is méltatták.

Nagy István — mintha kellemetlen konkurens és »persona non grata« lett volna azokban az években, amikor a kiállítások értékét az eladott képek számával, vagy a művész anyagi összeomlásáról szóló közleményekkel jelezték.

Életében Vajdaságban ismeretlen volt, művei azonban túléltek. A háború sodrában és a háborút követő években sajnos sok alkotása elveszett. Pasztelljei messzi kerültek. Tudjuk, hogy megtalálhatják Kanadában és izraeli bizományboltokban hirdetik az innen elvitt képeket. Németországban a bácskai svábok holmijai között található, de néha meglepetésszerűen Bácska és Bánát falvaiban is rájuk bukkanunk.

Mindig újdonságot, élményt jelentenek, de közelséget is árasztanak egyben. Kosztolányi Desző is tisztelettel mondta Nagy Istvánról:

»Nem tudok róla semmit... az arcok foglalkoztatnak, lekötnek, izgatnak. Ezek az arcok, amelyek lidércnyomásként térnek vissza... Semmi cukor és semmi ecet. Semmi tüntetés jobbra vagy balra. Csak annak az igézte, ami érzékelhető, csak annak a víziója, ami látható mindörökre... Képek, kazlak, boglyák, vörhenyes, örömtelen napsütésben, melyen érzik a pogány ég és a föld közönye. Nem Fényes Adolf, nem is Nyilassy Sándor. Senki más, csak ő. Ő, akiről semmit sem tudok. Nagy István, aki van...« (Bácsmegeyi Napló, 1930. március 23.)

GAJDOS TIBOR fordítása

NAGY ISTVÁN VAJDASÁGBAN LEVŐ MŰVEI

1. *Falusi utca*, 1930 körül, pasztell, 62×42 cm, j. l. j., Varga Imre tulajdona, Szabadka.
2. *Hegyi táj*, (?) olaj, 53×50 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
3. *Pechán Béla arcképe*, 1927, pasztell, 62×47 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
4. *Parasztasszony*, 1930 körül, pasztell, 67×50 cm, j. l. b., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
5. *Tanyák*, 1930 körül, szénrajz, 50×35 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
6. *Virág*, 1930 körül, pasztell, 63×45 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
7. *Menyecske*, 1930 körül, pasztell, 70×50 cm, j. l. b., Borbély Katalin tulajdona, Újvidék.
8. *Csángó leány*, 1930 körül, pasztell, 63×44 cm, j. l. j., Borbély Katalin tulajdona, Újvidék.
9. *Katonaportré I.*, 1918, szénrajz, 48×32 cm, j. l. b., Zombori Városi Múzeum.
10. *Katonaportré II.*, 1918, szénrajz, 48×32 cm, j. f. j., Zombori Városi Múzeum.
11. *Katonaportré III.*, 1918, ceruzarajz, 22×16 cm, j. l. j., Zombori Városi Múzeum.
12. *Katona portré IV.*, 1918, ceruzarajz, 22×16 cm, j. l. j., Zombori Városi Múzeum.
13. *Perecselány*, 1922, pasztell, 62×43 cm, j. l. j., Benis Simon tulajdona, Szabadka.
14. *Fűzfák*, 1930 körül, pasztell, 50×70 cm, j. b. j., (Horovic Paula tulajdona, Verbász). Most, Magyar Művészet Képtára, Szabadka.
15. *Petroczi portréja*, 1934, pasztell, 76×59 cm, j. l. j., (Gömöri Katalin tulajdona, Verbász). Most, Magyar Művészet Képtára, Szabadka.
16. *Virág cserépben*, 1929, pasztell, 50×72 cm, j. l. j., Andrija Ognjanović tulajdona, Újvidék.
17. *Csavargók*, (?), pasztell, 32×45 cm, j. l. j., Šarolta Čanjevac tulajdona, Újvidék.
18. *Parasztfej*, 1930 körül, pasztell, 70×50 cm, j. l. b., Hilkene Marija tulajdona, Zombor.
19. *Vízivő kislány*, 1930, pasztell, 58×45 cm, j. l. j., Zrenjanini Népmúzeum.
20. *Patak* (?), pasztell, 31×44 cm, j. l. b., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
21. *Gyilkos-tó*, (?), pasztell, 30×38 cm, j. l. b., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
22. *Fehérruhás leány*, (?), pasztell, 32×45 cm, j. l. j., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
23. *Szénaboglyák*, (?), pasztell, 71×87 cm, j. l. j., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
24. *Anya gyermekével II.*, 1930 előtt, pasztell, j. l. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
25. *Falusi utca*, (?), szén-pasztell, 31×45 cm, j. f. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
26. *Ház a dombon*, (?), pasztell, 31×45 cm, j. f. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
27. *Virág vázában*, (?), pasztell, 70×51 cm, j. l. k., Herceg János tulajdona, Zombor.
28. *Faluvégen*, 1930 körül, pasztell, 30×44 cm, j. l. j., Galambos-Dobokay Jertus tulajdona, Zombor.
29. *Déli oldal*, 1922, pasztell, 34×50 cm, j. l. j., Verseci Népmúzeum.
30. *Szőlők közt*, 1922, pasztell, 34×50 cm, j. l. j., Verseci Népmúzeum.

Nem voltak kiállítva:

1 szénrajz (Borbély Katalin tulajdona, Újvidék), 2 szénrajz (Barta Géza tulajdona, Újvidék), 1 pasztell (Draginja Dobrić tulajdona, Újvidék), 1 pasztell (Gombos-Dobokay tulajdona, Zombor), 1 pasztell (Gömöri Vilmos tulajdona, Verbász), 1 pasztell (Faragó Sándor tulajdona, Topolya). *Falu templomtoronnyal*, 1930 körül, pasztell, 50×70 cm, j. l. j., és *Petrocziné portréja* 76×59 cm, pasztell, j. l. k., Nagy István 1934., Magyar Művészet Képtára, Szabadka tulajdona, 4 pasztell (Urbán család tulajdona, Zrenjanin).